

УДК 811.161. 2'243'27 : 373.5.016(477.87=511.14)(075.3)

СИСТЕМА РОБОТИ З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В СТАРШИХ КЛАСАХ УГОРСЬКОМОВНИХ ШКІЛ ЗАКАРПАТТЯ

Катерина Маргітич

*Закарпатський угорський інститут імені Ф. Раковці II,
кафедра філології,
пл. Кошута, 6, 90202 м. Берегово, Закарпатська обл., Україна
тел.: (031) 412 34 62
ел. пошта: ket@kmf.uz.ua*

Простежено систему роботи з розвитку зв'язного мовлення в старших класах шкіл гімназії м. Берегово на основі вивчення підручників з української мови для шкіл з угорською мовою навчання та з урахуванням особистого досвіду.

Ключові слова: володіння українською мовою, усне зв'язне мовлення, угорськомовне населення Закарпаття, угорський Інститут імені Ференца Раковці II.

Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичного, соціально-економічного, культурного та наукового життя суспільства. Так коротко сказано в Національній доктрині розвитку освіти.

За роки незалежності на основі Конституції України визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснено практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою „Освіта” („Україна XXI століття”).

У державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опанувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

Реалізація мовної стратегії здійснюється через послідовне проведення комплексних просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів. Одним із таких важливих заходів є Концепція мовної освіти 12-річної школи. Концепцію розроблено відповідно до Конституції України, Державної національної програми „Освіта” („Україна XXI століття”), Законів України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті та Концепції 12-річної загальної середньої освіти на основі використання етнопедагогічного та сучасного вітчизняного й зарубіжного досвіду навчання мови рідної й нерідної, з урахуванням необхідності невідкладного вирішення проблеми відродження української мови і забезпечення її функціонування на всій території України і в усіх сферах суспільного життя, а також виконання соціального замовлення щодо формування національно свідомої, активної, духовно багатой мовної особистості.

Українська мова – це неповторне суспільне явище, яке сформувалося протягом тисячоліть у процесі історичного розвитку українського народу. Саме вона є державною мовою України. Вивчення її є обов'язковим в усіх закладах освіти.

Основна мета курсу української мови в школах із навчання мовами національних меншин – формування умінь та навичок вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами державної мови у найрізноманітніших життєвих ситуаціях, не відчувати мовленнєвого дискомфорту.

Програма з української мови загальноосвітніх шкіл з угорською та румунською мовами навчання передбачає вивчення систематичного нормативного курсу фонетики, графіки й орфоєпії, будови слова й словотвору, морфології й синтаксису, орфографії й пунктуації, стилістики, а також роботу з розвитку зв'язного мовлення. Ця програма узгоджена з програмою з рідної (угорської, румунської) мови учнів.

Національне відродження, зміни в суспільному житті України визначають головне спрямування діяльності школи третього тисячоліття – гуманізацію й гуманітаризацію освіти, демократизацію всього навчального процесу.

Серед усіх предметів гуманітарного циклу, безпосередньо спрямованих на формування людини, пріоритетне місце належить мові.

Мова – це наша національна ознака, у мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – душа кожної національності, її святощі, найцінніший скарб. І поки живе мова – житиме й народ. Не стане мови – не стане й національності, вона розпорозиться поміж дужчим народом.

Мова – найважливіший засіб обміну думками між людьми, пізнання світу, передачі досвіду від одного покоління до іншого.

Українська мова є національною мовою українського народу й бере свій початок із глибини віків. Вона створювалася зусиллями численних поколінь протягом кількох епох і стала однією з найрозвиненіших мов світу.

У наш час, коли суспільне життя стало дуже динамічним, значення мови все більше зростає. Вона пов'язана з розвитком народного господарства, науки, техніки, культури нашої держави. Особливо це помітно в нас, у місті Берегово та районі. Адже це регіон, де компактно проживають угорці.

Стратегія мовної освіти (Національна доктрина розвитку освіти) забезпечує право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури, її підтримку та захист державою. У навчальних закладах нашого району, де навчання ведеться угорською мовою, створюються умови для належного опанування державної мови.

У сучасній дидактиці зміст навчання визначають як систему наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей людини та формування світогляду, моралі і поведінки, підготовку до суспільного життя, праці.

У гімназії чітко окреслений мінімум систематизованих знань з орфоєпії, лексики, фонетики й орфографії, граматики української мови, який є основою для розвитку умінь усного і писемного мовлення, формування в учнів комунікативних умінь та культурознавчих і світоглядних уявлень.

Орієнтиром для визначення змісту навчання української мови є Концепція мовної освіти 12-річної школи та програма з української мови для 5–11 класів загальноосвітніх шкіл з угорською та румунською мовами навчання (Ужгород, 2001). У ній збережено послідовність вивчення матеріалу, яка склалася при викладанні

рідної мови. Опрацювання перших тем з української мови відбувається після вивчення відповідного матеріалу з рідної мови, що дає змогу спиратися на знання з рідної мови і вивчати програмовий матеріал, формувати в учнів уміння й навички зв'язного мовлення за порівняно меншу кількість годин, не повторювати того, що вони засвоїли на уроках рідної мови.

Загальновідомо, що рівень мовленнєвої підготовки випускників угорськомовних шкіл з погляду володіння ними усним і писемним мовленням є соціально недостатнім.

Уміння говорити, писати грамотно, правильно перекладати – одна з передумов участі учнів нашої гімназії в суспільному житті, показник загальної їхньої культури. До того ж уміння сприймати чуже мовлення, відтворювати зміст почутого і прочитаного, вміння спілкуватися з людьми для представників багатьох професій є вкрай необхідні під час виконання службових обов'язків.

Зміст знань української мови в старших класах закладає основи цілісного навчально-виховного процесу, забезпечує володіння учнями навичками усного і писемного вираження своїх думок і є умовою успішної навчальної діяльності. Вміння застосувати українську мову в усій її стильовій, жанровій різноманітності є передумовою формування всебічно розвиненої особистості.

У навчальному плані з української мови значну частину уроків відведено на розвиток зв'язного мовлення (за чинними програмами, з 68 годин української мови 30 годин виділено для цієї роботи).

Успішне формування комунікативних умінь і навичок на уроках мови можливе за умови систематичної і цілеспрямованої роботи, постійної уваги до цього аспекту навчання. Представлена в підручнику „Українська мова” для 8–9 класів шкіл з угорською мовою навчання (автори Н. В. Гуйванюк, П. П. Чучка) та в підручнику „Українська мова” для 5–11 класів (автор О. М. Беляєв) система уроків, вправ і завдань з розвитку зв'язного мовлення є однією із можливих варіантів. В основу їх побудови покладено принципи, серед яких:

1) врахування набутих у 1–4 класах знань, умінь і навичок учнів, що дає можливість дотримуватися послідовності, наступності, перспективності у проведенні творчих робіт;

2) врахування вікових особливостей старшокласників;

3) систематичність та різноманітність видів (жанрів) мовлення, що підвищує інтерес учнів, передбачає вдосконалення комунікативних умінь і навичок, необхідних їм у подальшому житті;

4) врахування особливостей усного і писемного мовлення під час створення висловлювань різних жанрів;

5) врахування факту залежності змісту і мовленнєвого оформлення висловлювань від ситуації спілкування;

6) врахування міжпредметних зв'язків.

Під час розробки програми та завдань слід поставити учнів перед необхідністю розв'язувати комунікативні завдання.

Чинна програма з української мови, зокрема розділ „Зв'язне мовлення”, визначає види робіт, у процесі виконання яких формуються і вдосконалюються комунікативні вміння сприймати усне і писемне мовлення, користуватися різними способами засвоєння почутого і прочитаного; відтворювати готові тексти (усно і письмово); створювати монологічні висловлювання різних типів, стилів, жанрів з урахуванням ситуації спілкування; брати участь у діалозі; перевіряти результати

мовленнєвої діяльності (коректувати усне мовлення в процесі говоріння, враховуючи реакцію слухача), вдосконалювати написане; додержувати норм українського мовленнєвого етикету.

Відомо, що процес формування комунікативних умінь і навичок – довготривалий і надзвичайно складний, потребує досконалого знання вчителями теоретичних основ зв'язного мовлення, ефективного застосування методів і прийомів, системи вправ як основного засобу навчання зв'язних висловлювань та важливої умови дієвості навчання. Запропонована в підручниках з української мови для 8, 9, 10, 11 класів шкіл з угорською мовою навчання (автори Н.В. Гуйванюк, П.П. Чучка, Н.Д. Бабич), а також в підручнику „Рідна мова” для 10–11 класів шкіл з українською та російською мовами навчання (автор О. М. Беляєв) система вправ і завдань передбачає наступність навчання. Вона дає змогу послідовно підносити на новий рівень вміння учнів, які ґрунтуються на знаннях про текст, стилі, типи, жанри мовлення, на врахуванні ситуації спілкування, диференціації виучуваних мовних одиниць, і впливає із життєво необхідних потреб формування комунікативних умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності (слухання, читання, говоріння, письмо).

Розвиток зв'язного мовлення вимагає від учнів рецептивної, репродуктивної і продуктивної діяльності, відповідно до якої виділено такі види вправ:

рецептивні, до яких належить загальномовленнєві і стилістичні вправи, що потребують від учня сприйняття, усвідомлення й фіксації в пам'яті одержаної інформації, характеристики мовних засобів або тексту з певного погляду, групування мовних явищ за вказаною ознакою, оцінки й аналізу мовних засобів, знаходження стилістичної невідповідності в тексті тощо;

репродуктивні, які пов'язані з умінням учнів відтворювати здобуті знання, показують способи діяльності (за зразком, схемою, пам'яткою тощо), передбачають вибір мовних засобів за певною ознакою, поширення речень та вставляння слів за змістом, відповіді на запитання, перекази (докладні, вибіркові, стислі) тощо;

продуктивні, які потребують від учня вміння творчо застосовувати знання, використовувати їх у новій мовленнєвій ситуації, володіти способами діяльності, необхідними для виконання вправ на зразок трансформації текстів, редагування, написання творчих робіт різного стилю, типу і жанру мовлення.

Подана в підручниках система вправ передбачає забезпечення комунікативно-діяльнісного, функціонально-ситуативного і стилістичного підходів до навчання української мови, які істотно змінюють методи і прийоми навчання. У зв'язку з цим великого значення набуває метод моделювання зв'язних висловлювань, який реалізується в різноманітних ситуативних вправах, побудованих на залежності змісту й мовленнєвого оформлення висловлювань від мовленнєвої ситуації. Такі вправи розвивають в учнів уміння вільно і творчо використовувати лексичні й граматичні засоби мови, готують їх до мовленнєвого спілкування в умовах природної комунікації, дисциплінують мислення, загострюють відчуття мови, привчають гнучко користуватися нею, вибираючи з кількох варіантів той, який найбільше відповідає умовам спілкування. Ситуативні вправи мають і виховний вплив, бо їх використання сприяє підвищенню культури мовленнєвого спілкування учнів.

Особливу роль у формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок учнів відіграє аналіз чужих і власних висловлювань. Основна мета цієї роботи полягає в тому, щоб виховати в гімназистів потребу домагатися оптимальної для них якості тексту, бо від вміння вдосконалювати текст (висловлювання) залежить сила впливу різних видів монологічного висловлювання – виступу, доповіді, газетної

статті тощо. При цьому слід враховувати, що текст – це не сума різних за конструкцією речень, а їх організація, тому в центрі уваги учнів мають бути:

- а) структурно-композиційні основи тексту;
- б) конструктивні прийоми, способи організації виучуваних мовних засобів;
- в) чинники, які зумовлюють їхній вибір (тип, стиль, жанр мовлення і ситуація спілкування).

Способом формування та вдосконалення в старшокласників комунікативних умінь є різні жанри висловлювань, володіння якими необхідне для повсякденної практики в період навчання в гімназії, трудової діяльності і, звичайно, під час спілкування з людьми. Для введення жанрів у програму було створено попередній їхній список на підставі аналізу методичної літератури, шкільних підручників з угорської мови та інших предметів, спостережень на уроках та з урахуванням власного життєвого досвіду. Для уточнення цього списку було проведено соціологічне опитування старшокласників 6 (10), 7 (11), 8 (12) класів гімназії і студентів Закарпатського угорського інституту, з'ясувалось, які жанри висловлювань їм доводиться створювати під час навчання в школі чи інституті. Про результати опитування свідчать дані таблиці (назви жанрів зведено до загальноновживаних):

Жанри висловлювань	Студенти (%)	Старшокласники (%)
Реферат	92,5	44,7
Конспект наукової статті, підручника	100,0	61,2
Тези	90,1	39,7
Доповідь	80,1	37,6
Повідомлення на заняттях гуртка про проведення дослідів	55,6	69,2
Підготовлений виступ на семінарі, зборах, факультативних заняттях	55,6	69,2
Курсова робота	100,0	—
Рецензія (відгук) на прослуханий виступ (повідь), відповідь товариша	82,5	57,2
Розгорнута анотація наукових статей	52,3	—
Розгорнута відповідь на уроці (іспиті)	100,0	100,0

Розходження з поданим списком жанрів полягало в тому, що ніхто з опитуваних не назвав конспекту лекції, яким широко користується з метою підвищення кваліфікації або під час слухання науково-популярних та публіцистичних лекцій на теми, що можуть цікавити людину поза її професійними інтересами.

Отже, система уроків з розвитку зв'язного мовлення в навчальних закладах Закарпаття підпорядковується в основному оволодінню такими жанрами висловлювань:

для усного мовлення – розгорнута відповідь на уроці (іспиті); виступ на зборах, семінарах (підготовлений і непідготовлений); доповідь на теми, пов'язані з виучуваними предметами із залученням науково-популярної літератури; виступ під час дискусії; звіт про виконання роботи;

для писемного мовлення – відгук про твір мистецтва; стаття в газету на морально-етичну та суспільну теми; тематичні виписки зі статей і книжок; тези, конспект почутого і прочитаного; реферат на тему, пов'язану з виучуваними предметами; протокол, автобіографія, заява, доручення.

Отже, систематична й цілеспрямована робота з розвитку зв'язного мовлення старшокласників на уроках української мови має зробити істотний внесок у формування загальної, соціально активної особистості випускника шкіл з угорською мовою навчання, адже їм це необхідно для продовження навчання в вищих навчальних закладах України.

1. Бабич Н. Д. Українська мова (для 10 кл.) / Н. Д. Бабич. – Львів, 1999.
2. Бабич Н. Д. Українська мова (для 11 кл.) / Н. Д. Бабич. – Львів, 1999.
3. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови / В. Я. Мельничайко. – К., 1984.
4. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі / М. М. Наумчик. – Тернопіль, 2001.
5. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі / І. С. Олійник. – К., 1989.
6. Стельмахович М. Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4–8 класах / М. Г. Стельмахович. – К., 1981.
7. Сукомел М. О. Уроки розвитку зв'язного мовлення в 4 класі / М. О. Сукомел // Укр. мова і літ. в школі. – 1983.
8. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – К., 1997.

A SYSTEMATIC APPROACH TO ENABLING LANGUAGE FLUENCY IN HUNGARIAN-SPEAKING HIGH SCHOOLS OF ZAKARPATTYA REGION

Kateryna Margitych

This articles examines the systematic approach to language fluency facilitation in high schools of the city of Beregovo through the review of textbooks on Ukrainian language for Hungarian-speaking schools and personal experience of the author.

Key words: Ukrainian language proficiency, speech fluency, Hungarian-speaking population of Zakarpattya region, Ferenz Rakovci II Hungarian Institute.

СИСТЕМА РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ СВЯЗНОЙ РЕЧИ В СТАРШИХ КЛАССАХ ВЕНГЕРОЯЗЫЧНЫХ ШКОЛ ЗАКАРПАТЬЯ

Екатерина Маргитич

В статье прослежено систему работы по развитию связной речи в старших классах школ гимназии г. Берегово на основе изучения учебников по украинскому языку для школ с венгерским языком обучения та с учетом собственного опыта.

Ключевые слова: владение украинским языком, устная связная речь, венгероязычное население Закарпаття, венгерский Институт имени Ференца Раковци II.

Стаття надійшла до редколегії 1.03.2011
Прийнята до друку 2.04.2011